

УДК 72.03

Г.В.Шевцова

КОНСТРУКЦІЇ ЗМІШАНОГО КАМ'ЯНО-ДЕРЕВ'ЯНОГО ТИПІВ (НА ПРИКЛАДІ ОБОРОННОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ)

Феномен українських оборонних церков XIV-XVII сторіччя змішаної кам'яно-дерев'яної конструкції довгий час залишався поза увагою дослідників. Між тим такі церкви внесли значний вклад у формування наприкінці XVII сторіччя унікального українського стилю відомого під назвою «українське бароко», і щонайголовніше – на їх прикладах є можливість докладного вивчення початкових етапів процесу запозичення кам'яною архітектурою форм дерев'яної¹. В попередньому дослідженні, під час якого було виявлено та обстежено 7 українських архаїчних оборонних церков кам'яно-дерев'яної конструкції, автор вже виклав свою точку зору на це питання.¹ Після цього в західних областях України було знайдено та обстежено ще декілька церков подібного типу (таких як церкви в Сокалі, Городку, Охлопові та ін.). Всі вони були збудовані в невеликих селищах (села, малі міста) і поєднують у собі функції як сакральної так і оборонної споруди, де навколишні мешканці могли б ховатися у разі небезпеки. Схожі процеси, що призвели в середньовічній Європі до будови романських храмів-фортець та монастирів-фортець дуже добре відомі з історії розвитку архітектури Західної Європи². Але на відміну від Європи, де оборонне будівництво від початку розвивалося на основі суто кам'яної конструкції², в Україні ще за часи Київської Русі були розвинуті традиції фортечного будівництва з деревини³ та народні традиції будови дерев'яних церков, що вочевидь мають сильний вплив дохристиянського будівництва⁴. В результаті, наряду з кам'яними фортецями європейського зразку, що здебільшого будувалися для оборони крупних міст або ж із стратегічно-військовою метою (наприклад Хотинська, Кам'янець-Подільська фортеці, та багато інших), в невеликих селищах України у XIV- XVII сторіччях бачимо розповсюдження традицій будови оборонних церков змішаної кам'яно-дерев'яної конструкції.

Акцентуючи увагу на процесах переходу форм дерев'яної архітектури в кам'яну не зайвим здається звернути увагу на подібні ж процеси, що мали місце в оборонній (замковій) архітектурі Японії того ж часу (тобто XIV-XVII сторіччя), де на відміну від Західної Європи, розвиток оборонного будівництва йшов шляхами переходу від дерев'яної до кам'яної конструкції⁵.

Пік розквіту замкової культури Японії припадає на період Момояма (1573-1600): неспокійні часи постійних військових сутичок та феодалної роздробленості. За відсутністю єдиного центру управління місцеві військові

лорди даймьо будували замки і контролювали стільки навколишніх земель, скільки в змозі були захистити ⁶. З приходом до власті наймогутнішого з сьогунів, Токугава Ієясу (на початку періоду Едо), який остаточно поєднав країну, феодалні замки почали занепадати ⁶. Головною спорудою замку була центральна оборонна вежа-донжон. Походження донжону виводять від самурайського житла з дозорною баштою на даху. Перші донжони і справді зберігають багато рис дозорних башт з самурайських жител. Але наприкінці періоду Момояма замкові донжони стають завеликими, і вся конструкція змінюється: донжони набувають різкого ярусного звуження вгору ⁶. Основою замка слугувала база з гігантських валунів – так звані «ісігакі», які звичайно робили зверху ширшими ніж знизу, іноді навіть з вигином, аби по них було неможливо видертися вгору. На цю кам'яну основу вже встановлювався каркас з товстих дерев'яних стовпів та балок, проміжки між якими заповнювалися дрібним камінням, дерев'яними дошками, глиною, й тинькувалися ⁶. Саме тому зовнішність японських замків ніколи не видає їх справжньої суті – здається ніби то не змішана кам'яно-дерев'яна, а цілком кам'яна споруда. Тинькувалися навіть крокви – аби запобігти пожежі. Тим не менше, така змішана структура звісно поступалася в міцності кам'яним конструкціям замків середньовічної Європи, бо її було досить легко спалити (рис. 1).

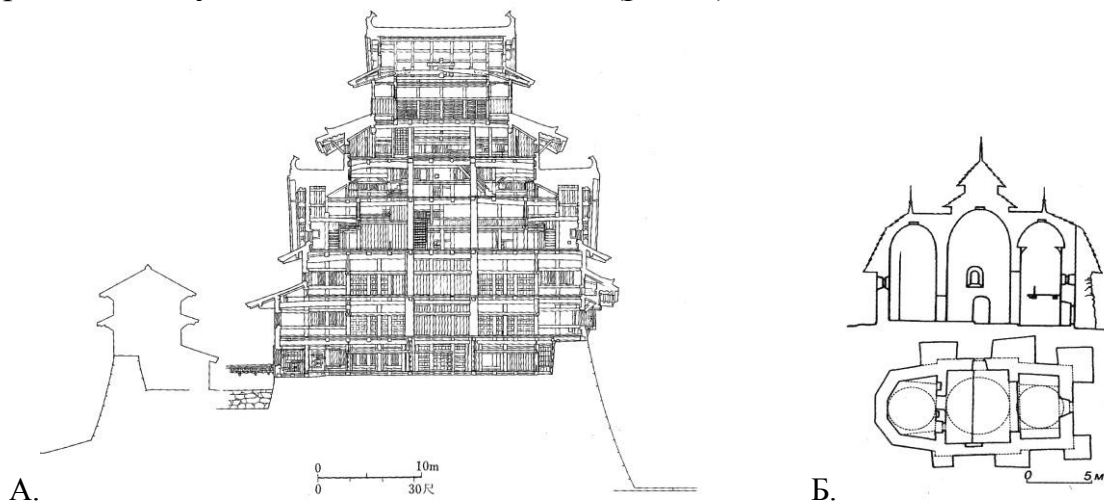

Рис. 1 Змішана кам'яно-дерев'яна конструкція японського замку і української оборонної церкви. А – Японський замок Хімедзі, префектура Хього, початок XVII ст., Б - Миколаївська церква з села Чесники Івано-Франківської області, XIV ст. (за О. Годованюком)

Таким чином, порівнюючи процеси переходу дерев'яної конструкції в кам'яну в оборонній архітектурі України та Японії можемо констатувати наступне:

1. В Україні процес мав обмежені масштаби і існував поряд з традиціями зведення справжніх кам'яних замків як заміник оборонних споруд для невеликих міст та селищ, що не могли дозволити собі будову кам'яної твердині.

Споруди такого типу поєднували в собі сакральну та оборонні функції і наслідували форми дерев'яних церков.

2. В Японії процес переходу дерев'яних оборонних споруд в кам'яні мав широкі масштаби і виражався в спорудах великого розміру та стратегічного значення. Адже за умови відсутності в Японії попередньо сформованих традицій будівництва з каменю (за причини частих землетрусів, відсутності пригідного для будівництва каміння та глибинної тяги японців до естетики деревини), кам'яно-дерев'яні оборонні споруди не мали конкуренції з боку суто кам'яних замків. Замки поєднували в собі функції оборонної та житлової споруди і наслідували форми самурайських жител з дозорними баштами.

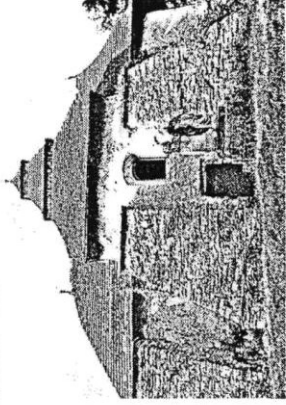
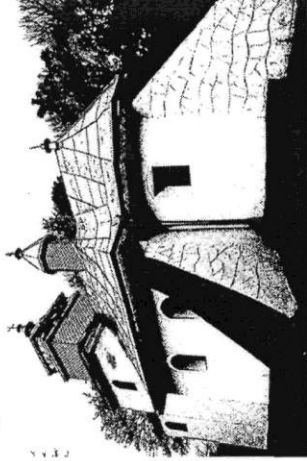
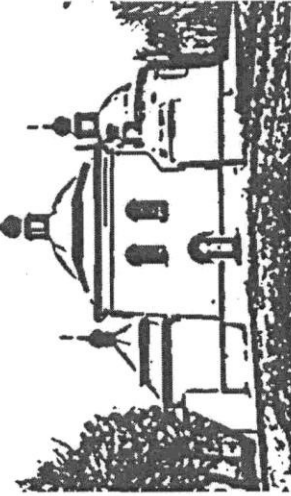
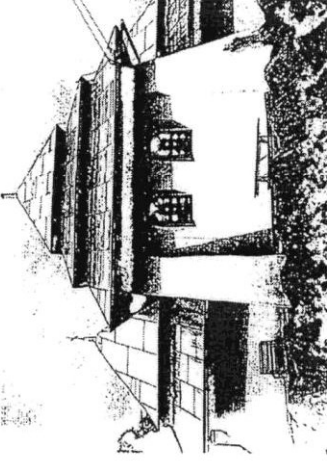
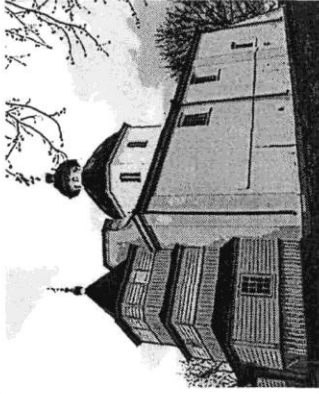
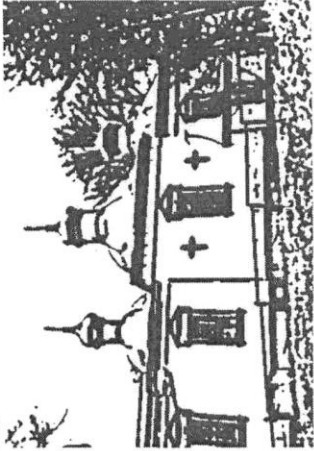
3. Не дивлячись на перевагу в масштабності будівництва, в Японії спостерігаємо лише декілька початкових стадій процесу переходу дерев'яної конструкції в кам'яну: як то поява кремезної кам'яної основи та частковий перехід нижньої частини дерев'яних споруд до змішаної кам'яно-дерев'яної конструкції шляхом забутовки дерев'яного каркасу.

4. В Україні цей процес зайшов набагато далі і по суті досяг логічного завершення, тобто повного перетворення дерев'яної споруди в кам'яну, яка тим не менше, зберегла об'ємно-просторову форму дерев'яної. В Україні знаходимо пам'ятки, що ілюструють всі стадії процесу перетворення дерев'яної споруди на кам'яну (таблиця 1). З таблиці 1 бачимо три основні стадіальні форми між переходом дерев'яної конструкції оборонної церкви в кам'яну, як то: церкви з кам'яною основою та стінами і дерев'яними верхами з заломами без кам'яного склепіння (відкриті в інтер'єрі по типу дерев'яних церков), або ж дерев'яними верхами відокремленими в інтер'єрі кам'яними склепіннями (5 церков); кам'яні церкви з окремими дерев'яними елементами (наприклад баштами-дзвіницями над бабинцем як в церкві з Касперівців, чи прибудованою дерев'яною дзвіницею як у церкви з Дорогобужа), а також (рідкісний випадок) дерев'яна церква з Заланіва, що має тридільну кам'яну олтарну частину (всього 4 церкви); повністю кам'яні церкви, що зберігають планувальні та зовнішні об'ємно-просторові характеристики дерев'яних церков відповідного часу (5 досліджених церков в складі таблиці, і більше 10 виявлених додатково, як то церкви в Низкиничях, Підгайцях та ін.). Звісно, що переліченими пам'ятками цей список не обмежується.

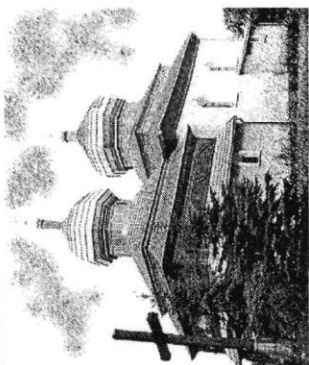
Таким чином, на прикладі розвитку оборонних споруд України (провінційних оборонних церков) та Японії (феодалських замків) бачимо певну подібність процесів переходу структури дерев'яних споруд у кам'яну шляхом стадіального розвитку змішаної кам'яно-дерев'яної конструкції, що в Японії мали ширший масштаб, але не досягли логічного завершення, а в Україні відповідно – мали менший масштаб, але досягли кінцевого результату.

Таблиця 1.

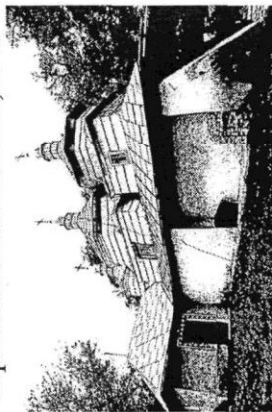
Виявлені оборонні церкви XIV-XVIII сторіч, що ілюструють етапи переходу дерев'яної конструкції в кам'яну.

<p>А. Церкви з кам'яною основою та стінами і дерев'яними верхами без кам'яного склепіння (відкриті в інтер'єрі по типу дерев'яних церков), або з дерев'яними верхами відокремленими в інтер'єрі кам'яними склепіннями</p>	<p>Б. Кам'яні церкви з окремими дерев'яними елементами (баштами-дзвіницями над башинцем, тощо) або ж дерев'яні церкви з окремими кам'яними елементами</p>	<p>В. Кам'яні церкви, що зберігають планувальні та зовнішні об'ємно-просторові характеристики дерев'яних церков відповідного часу</p>
<p>1. Миколаївська церква з села Чесники Рогатинського району Івано-Франківської області, XIV ст.</p> 	<p>1. Георгіївська церква з села Касперівці Заліщицького району Тернопільської області, XVI ст.</p> 	<p>1. Миколаївська церква з міста Сокаль Львівської області, початок XVI ст.</p>
<p>2. Церква Різдва Богородиці з села Росохи Старосамбірського району Львівської області, XV-XVI ст.</p> 	<p>2. Успенська церква з села Дорогобуж Гощанського району Рівненської області, XVI ст.</p> 	<p>2. Миколаївська церква з села Охлопів Горохівського району Волинської області, XVI ст.</p>

3. Троїцька церква з села Ніжанковичі Старосамбірського району Львівської області, XVI ст.

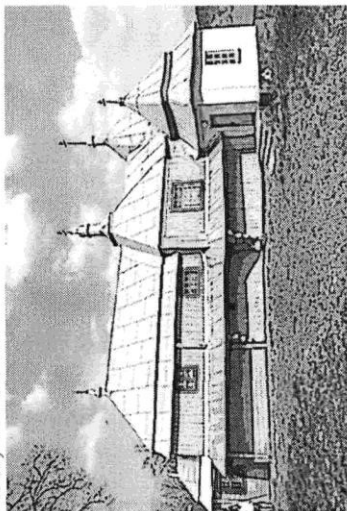
4. Церква з села Кошилівці Заліщицького району Тернопільської області, XVI ст.

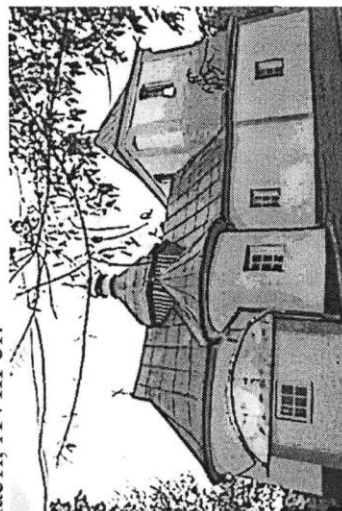
5. Михайлівська церква з села Новий Кропивник Дрогобицького району Львівської області, XVII ст.

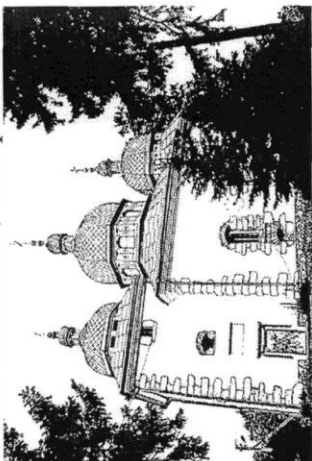
3. Дмитріївська церква з села Заланів Рогатинського району Івано-Франківської області, XVIII ст.

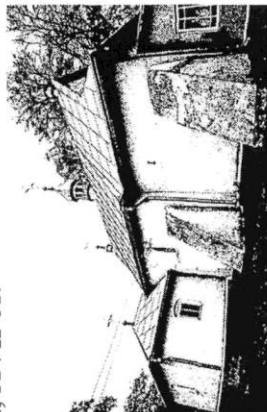
4. Покровська церква з села Адамівка Вінківського району Хмельницької області, XVIII ст.

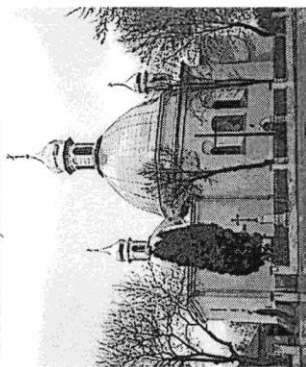
3. Спасо-Преображенська церква з села Залуж'є Збаразького району Тернопільської області, 1600 р.

4. Миколаївська церква з села Нагоряни Заліщицького району Тернопільської області, XVII ст.

5. Георгіївська церква з міста Городок Львівської області, XVII ст.

Література:

1. Шевцова Г. В. Випадки запозичень українською кам'яною церковною архітектурою XIV-XVI сторіч об'ємно-просторових особливостей українського народного дерев'яного культового зодчества як одна з передумов виникнення стилю українське бароко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування . – К.: КНУБА. – 2007. - № 16
2. Xavier Barral Altet. The Romanesque. Towns, Cathedrals and Monasteries – London: TASCHEN, 2001. – 238 p.
3. Кирилевич С.Р. Детинец Киева IX – первой половины XIII веков - К.: Наукова думка, 1982. – 176 с.
4. Шевцова Г. В. Процеси віддзеркалення будівельних традицій політеїстичних святилищ в сакральних спорудах монотеїстичних релігій (на прикладі розвитку дерев'яного будівництва України і Японії) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА. – 2008. - № 19.
5. Шевцова Г.В. Грані світу. Україна-Японія, дерев'яна архітектура – К.: Грані-Т, 2006. – 152 с.
6. Young D., Young M. Introduction to Japanese architecture. – Singapore: PERIPLUS, 2004. – 128 p.

Анотація

У статті на прикладах українських оборонних церков та японських феодальних замків XIV-XVII сторіч проаналізовано процеси запозичення кам'яними спорудами форм дерев'яних шляхом поетапного розвитку змішаних кам'яно-дерев'яних конструкцій.

Ключові слова: Змішана кам'яно-дерев'яна конструкція, українська оборонна церква, японській замок, аналогії процесів розвитку.

Аннотация

В статье на примерах украинских оборонных церквей и японских феодальных замков XIV-XVII веков проанализированы процессы заимствования каменными зданиями форм деревянных путем поэтапного развития смешанных каменно-деревянных конструкций.

Ключевые слова: смешанная каменно-деревянная конструкция, украинская оборонная церковь, японский замок, аналогии процессов развития.

Annotation

Article analyzes the phenomena of wooden architecture forms inheriting by stone buildings through the development of mixed stone-wooden constructions on the examples of Ukrainian XIV-XVII century's fortress churches and Japanese castles of the same time.

Key words: mixed stone-building construction, Ukrainian fortress church, Japanese castle, development process analogy.